

Hele samfundets øje – Bygningsfredning i 100 år

Allan Tønnesen, Claus M. Smidt, Ulla Kjær (red.): *Hele samfundets øje. Bygningsfredning i 100 år. Med bidrag af Allan Tønnesen Bonnie R. Mürsch, Claus M. Smidt, Hanne Christensen, Jens Hendeliowitz, Kirsten Lund-Andersen, Mikael K. Fogde, Torben Lindegaard Jensen og Ulla Kjær. Syddansk Universitetsforlag 2018. 364 s., 238 Dkr. fra www.universitypress.dk. ISBN 978 87 408 3136 8*

Foreningen til gamle Bygningers Bevaring blev stiftet 23. maj 1907 med det formål at værne, vække interesse og udbrede kendskabet til gamle bygninger. Denne forening var i høj grad den drivende kraft bag Lov om bygningsfredning, som 11 år senere den 12. marts 2018 blev endeligt vedtaget. En betydningsfuld lov, et væsentligt skridt, som nu 100 år senere bliver markeret ved udsendelse af en slags jubilæumsbog.

”Der må sættes en Grænse for den private Ejendomsret, fordi disse gamle Bygninger ikke i almindelig Forstand er Enkeltmands-øje. De er hele Samfundets øje, og Samfundet har Ret og Pligt til at værne om dem. Men med Retten følger her som på andre Områder Pligten”. Sådan udtrykte godsejer Fr. Sporon-Fiedler sig under førstebehandlingen af fredningsloven i 1916. Fyndig og klar tale af en højrepolitiker, som ellers hyldede den private ejendomsret. Hans ord er nu genbrugt i bogens tankevækkende titel.

Mange gode kræfter er lagt i bogen, og mange indsigtfulde skribenter gør os klogere på fredningers værdier og vanskeligheder. Claus M. Smidt skriver om betydningsfulde bygningers skæbne inden bygningsfredningsloven. Det er et kapitel fuldt af eksempler på, hvordan hver tid har sine forestillinger om rigtigt og forkert, og hvordan også fagkundskaben rummede store modsætninger. Et af eksemplerne er Bjernede rundkirke, hvor Storck ændrede det bispehuelignende tag til en rotunde, så formen fra Hvideslægtes oprindelige bygning igen kom til sin ret. Måske var formen blevet mere oprindelig, men kritikken rejste sig. En af kritikerne var P.V. Jensen Klint, som udtalte om Bispehuen, at den havde ”et så velsignet urgammelt Præg” og var ”ak! hvor forandret, moderniseret tilbage i en korrekt videnskabelig Form”.

Så følger en gennemgang af forskellige faser i fredningsarbejdet, Det Særlige Bygnings-syn, de første fredninger og senere fredninger bliver grundigt belyst gennem tekst og fotos.

De glemte haver er overskriften på Kirsten Lund-Andersens kapitel om fredningsforhold i forbindelse med omgivelserne. En nøgtern oprensning af de gennem tiden gældende fredningslove og en i årstalsorden fra 1918 til 1999 remse af fredninger, der handler om friarealer knyttet til bygninger. Tilsyneladende en noget ufuldstændig liste, men en dokumentation af, at i 1980'erne og 1990'erne var der stor opmærksomhed og vilje til at frede omgivelser angivelig på grund af en engageret kontorchef. Bygningsfredningsloven og naturfredningsloven, de to forskellige fredningsveje nævnes, og kapitlet afsluttes med en bemærkning om, at der i alle tilfælde er brug for vejledning og opfølgning på den fremtidige pleje og bevaring.

De kongelige haver er noget særligt, så de har fået et selvstændigt, dog meget kort kapitel skrevet af Jens Hendeliowitz. En redegørelse af historien fra 1849, da staten overtog ansvaret for de kongelige haver med det formål at iværksætte initiativer til øget sundhed, oplysning og uddannelse for landets borgere og så til i dag, hvor tre ikke-fagligt uddannede chefer varetager havernes ve og vel. ”Derfor er havernes beskyttelse i faretruende opløsning”, skriver forfatteren og peger på Firenze-Charteret fra 1982, som bedste vejledning til at forstå begrebet havehistoriske kulturværdier.

De næste kapitler dykker ned i den praktiske håndtering af fredninger – fra den første kortlægning til fredningsgennemgang og risiko for affredning.

Bogen afsluttes med Bonnie Mürsch's gennemgang af lovgrundlaget fra 1918-loven med bare 18 paragraffer til det nu gældende lovkompleks på 35 paragraffer opdelt i 11 kapitler.

Bogen rummer et væld af oplysninger kombineret med mange fotos. En slags log-bog som nøgternt beskriver mange forskellige facetter i den vanskelige disciplin fredning. Et lille kig ind i fremtiden kunne have været en fin afslutning eller måske prologen for næste jubilæumsbog.

Lone van Deurs, landskabsarkitekt MDL

Huset på Bakkekammen 40 i Holbæk blev tegnet af arkitekterne Ivar Bentsen og Marius Pedersen for grosserer Julius Mortensen, som opkøbte en større del af et nyt byudviklingsområde i den østlige del af Holbæk. I 1914 tilkaldtes Københavns senere stads-gartner, havearkitekten Valdemar Fabricius Hansen for at tegne en plan til haven. Huset er symmetrisk, og en hovedakse går fra husets midte gennem haven til centrum i havens runde lysthus. På hver side af hovedaksen er der rektangulære blomsterbede afgrænset af buksbomhække, og grusstier forbinder den aksefaste og symmetriske have med den landskabelige have mod øst og vest. Bygningsfredningen fra 1993 blev i 2016 udvidet med haven og to porte.

Foto Kirsten Lund-Andersen, 2012

Huset på Bakkekammen 40 i Holbæk blev tegnet af arkitekterne Ivar Bentsen og Marius Pedersen for grosserer Julius Mortensen, som opkøbte en større del af et nyt byudviklingsområde i den østlige del af Holbæk. I 1914 tilkaldtes Københavns senere stads-gartner, havearkitekten Valdemar Fabricius Hansen for at tegne en plan til haven. Huset er symmetrisk, og en hovedakse går fra husets midte gennem haven til centrum i havens runde lysthus. På hver side af hovedaksen er der rektangulære blomsterbede afgrænset af buksbomhække, og grusstier forbinder den aksefaste og symmetriske have med den landskabelige have mod øst og vest. Bygningsfredningen fra 1993 blev i 2016 udvidet med haven og to porte.

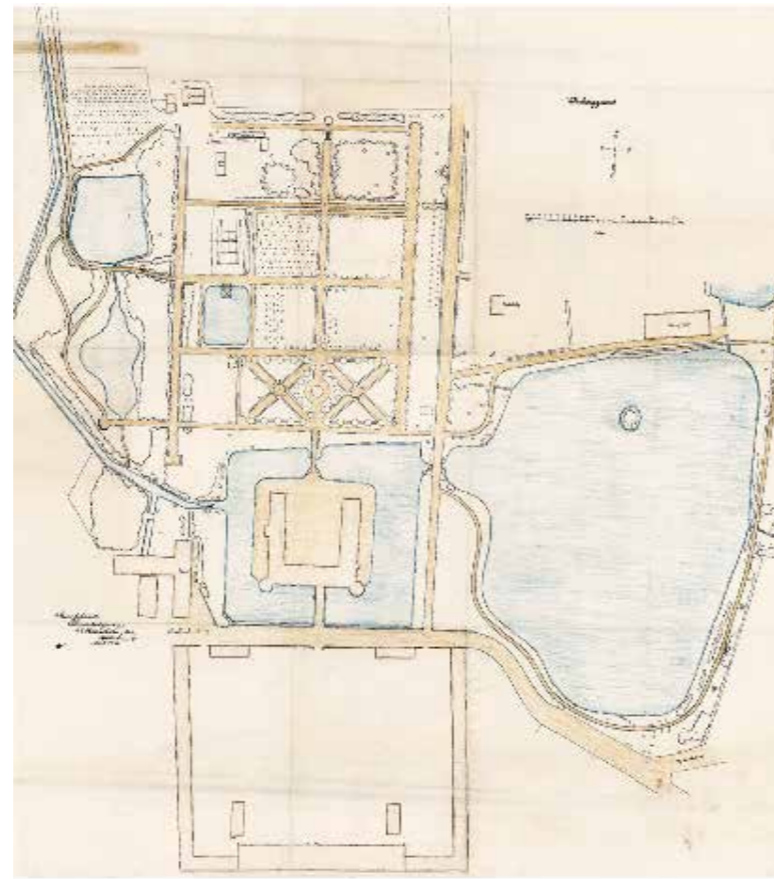
Foto Kirsten Lund-Andersen, 2012

Grønnegården, Bredgade 68 i København. Anlægget er tegnet af havearkitekt G.N. Brandt i 1923-24. Bygningerne blev fredet i 1918, men det samlede haveanlæg med lindetræer, brolagte stier, græstæppe, skulpturer og lygtestandere blev fredet i 2007 som omgivelser-fredning. Foto Allan Tønnesen, 2007

Grønnegården, Bredgade 68 i København. Anlægget er tegnet af havearkitekt G.N. Brandt i 1923-24. Bygningerne blev fredet i 1918, men det samlede haveanlæg med lindetræer, brolagte stier, græstæppe, skulpturer og lygtestandere blev fredet i 2007 som omgivelser-fredning. Foto Allan Tønnesen, 2007

Som noget særligt blev Christinero ved Christiansfeld fredet i 1982. Det er en romantisk have med springvand, søer, hytte og et gravmonument for Christina Fredericia von Holstein. De få bygninger, der er, er meget små, så lovens bestemmelse om at frede omgivelser til bygninger blev fortolket bredt. Som noget særligt blev Christinero ved Christiansfeld fredet i 1982. Det er en romantisk have med springvand, søer, hytte og et gravmonument for Christina Fredericia von Holstein. De få bygninger, der er, er meget små, så lovens bestemmelse om at frede omgivelser til bygninger blev fortolket bredt.

Tv. I 1987 udkom en betænkning om bevaring af danske herregårde. Efterfølgende skulle Planstyrelsen undersøge, om det var nødvendigt med fredningsudvidelser. Det resulterede i et større arbejde for at få fredet udvalgte herregårdshaver, men i sidste ende lykkedes det kun at få fredet haverne ved Visborggård (2001) og Liselund (2003). Haven ved Visborggård er formentlig anlagt som en renaissancehave. Den blev genskabt af landskabsarkitekt Edvard Glæsel først i 1900-tallet. Th. Blågårds Plads blev fredet i 1998 – omfattende den forsænkede plads med trapper, brystværn, skulpturer og talerstol samt den omgivende grusgang med lindetræer og pisseoiret. Ivar Bentsen og Kai Nielsen, 1913-15

Left. I 1987 udkom en betænkning om bevaring af danske herregårde. Efterfølgende skulle Planstyrelsen undersøge, om det var nødvendigt med fredningsudvidelser. Det resulterede i et større arbejde for at få fredet udvalgte herregårdshaver, men i sidste ende lykkedes det kun at få fredet haverne ved Visborggård (2001) og Liselund (2003). Haven ved Visborggård er formentlig anlagt som en renaissancehave. Den blev genskabt af landskabsarkitekt Edvard Glæsel først i 1900-tallet. Th. Blågårds Plads blev fredet i 1998 – omfattende den forsænkede plads med trapper, brystværn, skulpturer og talerstol samt den omgivende grusgang med lindetræer og pisseoiret. Ivar Bentsen og Kai Nielsen, 1913-15

Fredet

Jannie Rosenberg Bendsen og Mogens Andreassen Morgen: *Fredet. Bygningsfredning i Danmark 1918-2018. Nye fotos af Jens Lindhe. Strandberg Publishing, 2018. 368 s., 300 kr. 978 87 936 0429 2*

To fagfolk, cand.mag., ph.d. Jannie Rosenberg Bendsen og cand. arch. Mogens Andreassen Morgen, begge med en fortid i Slots- og Kulturstyrelsen har benyttet 100 års-jubilæet til at udgive en fortælling om fredningens historie. Bogen er resultatet af et forskningsprojekt, som blev gennemført på Arkitektkolen Aarhus i 2017-18 for at undersøge og samle viden om dansk bygningsfredning. Og viden er der blevet samlet.

Bogens volumen, i alt 368 sider, kan virke overvældende, nærmest svimlende, men

man opdager hurtigt, at den er opbygget på en logisk og let tilgængelig måde. Det hurtige overblik over bygningsfredningens 100-årige historie fås ved at læse første og sidste kapitel. De øvrige kapitler gennemgår systematisk udviklingen fra optakten til den første fredningslov og fører derefter læseren videre fra periode til periode for i kapitel 8 at slutte med de seneste revisioner fra 2010-18.

Om illustrationer

Forfatterne har været lang omkring i arkiver, aviser, fotosamlinger og bøger og har fundet interessant og oplysende argumentation for deres præsentation af tidsepokerne.

De mange illustrationer med gode oplysende billedtekster kan nærmest fungere som en bog for sig. At kigge billeder er som at blade i et gammelt familiealbum, hvor mange af billederne virker bekendte og straks bringer genkendelse og lyst til fordybelse. Specielt de gamle sort/hvide fotos fortæller tydeligt om historiens kulturspor og er værdifulde, da de fortæller deres egen selvstændige historie.

Herligt at se et foto fra Dragør fra 1943 uden stokroser. Middelalderborgen Spøttrup præsenteres ved hjælp af et foto fra 1943, hvor den stadig stod som en stor grov og slidt bygningsklump med mødding, ænder og høns og storkerede på skorstenen. Fotoet sætter mange tanker i gang omkring hele den stadig aktuelle fredningsdebat om fredning af kulturmiljøer. Forfatterne drister sig til at mene, at Danmark stadig er noget fodslæbende i forhold til andre lande, som meget mere bevidst fokuserer på helheder.

Selvstændige haveanlæg

I den ellers udmærkede og omfattende ordforklaring kan man søge længe efter ord, der knytter sig til friarealerne/haverne. Det eneste lidt friluftsaftige ord er 'voliere' som forklares som et fugebur, der er stort nok til, at småfugle kan flyve rundt i det.

Blandt bogens mange eksempler finder man også kun ganske få, der beskriver selvstændige haveanlæg, ganske enkelt fordi der ikke er mange af slagsen, hvilket igen kan forklares med, at lovgrundlaget og måske også viljen til at frede noget delvist flygtigt forekommer for problematisk. Man kunne indtil 2010 som udgangspunkt ikke frede haveanlæg, uden de havde tilknytning til en fredet bygning. Dog er der enkelte eksempler fra tidlige fredninger.

Mosaik kirkegård i København, der er anlagt 1694 på Nørre Fælled og dengang uden for byen, fortæller et stykke indvandringshistorie, og på trods af manglende lovgrundlag blev den vurderet som så betydningsfuld, at den allerede i 1983 blev fredet, 16 år efter at den med sine 5.500 grave blev nedlagt som fremtidig begravelsesplads.

Ellers blev det de ovale haver, C.Th. Sørensens kolonihaveanlæg i Nærum fra 1948, der banede vejen for ændringer af Bygningsfredningsloven. De blev fredet i 1991 som et stykke værdifuldt landskabsarkitektur, hvor individualiteten underlægger sig helheden.

Fredningen i 2011 af Vor Frue Kirkes Plads i Kalundborg, også et arbejde af C.Th. Sørensen, blev efter forfatternes opfattelse udvalgt, da Sørensen var kendt og anerkendt i samtlige

også i udenlandske faglige kredse. Han blev en slags spydspids for det videre fredningsarbejde, og siden er da også flere anlæg blevet fredet. Man 'tog fra toppen' skrives der, G.N. Brandts springvandsterrasser i Tivoli, Sørensens Vitus Beringspark i Horsens og De Geometriske Haver i Herning blev de næste fredede haveanlæg.

Kulturmiljøer

Allerede i 1916 beklagede G.N. Brandt, at der rent lovgivningsmæssigt var et skel mellem natur- og bygningsfredning. Bygning og omgivelser udgjorde ofte samlede æstetiske helheder, og det var alene administrative barrierer, der forhindrede at ude og inde blev tænkt som to sider af samme fælles sag.

Eksemplet Blågårds Plads, som i 1998 blev fredet, da Bjørn Nørgaard var formand for Det særlige Bygningssyn, ligger i dag uden forståelig kobling med pladsens facader, måske igen et eksempel på, hvordan enkeltpersoner kan være dynamoer i en sag.

Det vurderes, at nogle af vanskelighederne ved at kunne gennemføre fredning af samlede kulturmiljøer er, fordi de ligger i spændingsfeltet mellem forskellige interesser, statens, kommunens og den private ejendomsret.

Bogen er et væsentligt og meget læseværdigt bidrag til belysning af udvikling af ideer bag fredningstanken og forståelse for det værktøj, der er gjort brug af igennem de 100 år der har været fredningslove. Man får forståelse for, hvilke, af og til helt modsatte interesser, der ofte brydes i forbindelse med lovgivnings- og udvælgelsesbeslutning-

ger. Det fremføres bl.a., at politiske spare- og miljøovervejelser i 1997 blev et nyt bevaringsargument, idet det var miljørigtigt at bevare fremfor at bruge ressourcer på nybyggeri. Samtidig gøres der opmærksom på, hvordan fredningen helt fra starten og frem til i dag i nogen grad har været afhængig af indflydelsesrige enkeltpersoners faglighed og pondus.

Der lægges et fint historisk snit, som fortæller om skiftende tiders vægtning af, hvad

der er værdifuldt og hvem, der har ansvaret for at passe på det.

En på alle måder læseværdig og meget oplysende bog, som indgår som et godt og brugbart opslagsværk, der samtidig kan skabe en større bevidsthed om hele fredningstanken og måske specielt for landskabsarkitekter om begrebet kulturmiljøer.

Lone van Deurs, landskabsarkitekt MDL

I 1919 blev der også fredet voldanlæg, bl.a. Fredericia fæstning. Fredningen blev udvidet i 1979
I 1919 blev der også fredet voldanlæg, bl.a. Fredericia fæstning. Fredningen blev udvidet i 1979
Th. Blågårds Plads blev fredet i 1998 – omfattende den forsænkede plads med trapper, brystværn, skulpturer og talerstol samt den omgivende grusgang med lindetræer og pisseoiret. Ivar Bentsen og Kai Nielsen, 1913-15

